

SPÓR DO DZIŚ AKTUALNY

Marek Jawor, *W stronę egzystencjalnego oblicza filozofii. Spór Józefa Tischnera z tomizmem*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2019, 268 s.

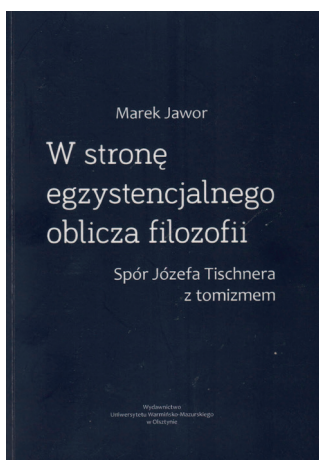
W literaturze poświęconej myśli filozoficznej i religijnej ks. Józefa Tischnera, już od dawna obecna była potrzeba całościowego i krytycznego opracowania w formie rozprawy monograficznej sporu, jaki miał miejsce w latach siedemdziesiątych, między autorem *Filozofii dramatu* a przedstawicielami polskiego tomizmu. Warto zaznaczyć, że do tej pory omówienia tej problematyki dostępne były jedynie w zakresie krótkich analiz w formie artykułów lub rozdziałów w monografiach zbiorowych. Niewątpliwie polemika ta była jedną z najciekawszych intelektualnych dyskusji, jakie miały miejsce w środowisku katolickim w powojennej Polsce. Niezmiernie interesująca wydaje się tu nie tylko kwestia odwagi w podjęciu wewnętrznej dyskusji w środowisku katolickim, dla którego podstawowym

adwersarzem w tamtym czasie był z oczywistych powodów marksizm, ale również ukazanie niejednorodnego rozumienia miejsca i znaczenia filozofii w obrębie współczesnej myśli religijnej (chrześcijańskiej). Potrzebę analizy tej problematyki dostrzegł Marek Jawor, który w roku 2019 opublikował

w wydawnictwie Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, tekst pt. *W stronę egzystencjalnego oblicza filozofii. Spór Józefa Tischnera z tomizmem*.

Książka składa się z trzech wzajemnie skorelowanych części. Pierwsza, pt. *Historyczno-filozoficzna geneza sporu* podejmuje kwestię ukonstytuowania się horyzontu intelektualnego, na którym to pojawił i roz-

winął się niniejszy spór. Część ta zawiera trzy rozdziały, w których Autor stopniowo odsłania spory zewnętrzne, jak i wewnętrzne, z którymi wówczas zmagął się Kościół katolicki. Rozdział pierwszy, zatytułowany *Polskie uwarunkowania dialogu*, prezentuje kolejno kwestie dyskusji z marksizmem, wewnętrznego zróżnicowania środowiska katolickiego, znaczenia oraz oddziaływania

Soboru Watykańskiego II, jak również rodzący się pluralizm filozoficzny na gruncie myśli chrześcijańskiej w Polsce. Rozdział drugi, pt. *Proweniencje tischnerowskiej krytyki*, jest chronologiczną prezentacją drogi intelektualnego rozwoju Józefa Tischnera, ze szczególnym uwzględnieniem kontekstu źródeł metodologicznych i filozoficznych. Z kolei rozdział trzeci, pt. *Oblicza tomizmu*, wskazuje na bogatą i zróżnicowaną tradycję filozofii neotomistycznej w Polsce, począwszy od tomizmu tradycyjnego, a skończywszy na nurtach egzystencjalnych oraz fenomenologicznych. Podsumowaniem tej części jest analiza wskazująca na nieprzypadkowe treści oraz zakres myśli tomistycznej, które stały się przedmiotem krytycznych badań Józefa Tischnera.

Druga część książki, zatytułowana *Krytyka tomistycznej koncepcji filozofii*, jest źródłową i chronologiczną analizą sporu Józefa Tischnera z przedstawicielami polskiego tomizmu, która to bezpośrednio rozpoczyna się od publikacji, w roku 1970, tekstu, pt. *Schyłek chrześcijaństwa tomistycznego*. Jak sama nazwa tej części wskazuje, odnaleźć w niej można szczegółową prezentację XX-wiecznej myśli tomistycznej, w której kolejno, polemicznie odsłania się kategorie teologii spekulatywnej (rozdział pierwszy), metodologiczne uwarunkowania współczesnego sporu z tomizmem (rozdział drugi), oraz kwestie zróżnicowanego sposobu uprawiania filozofii (rozdział trzeci). W rozdziale pierwszym, Autor prezentując kolejne zarzuty stawiane tomizmowi przez Tischnera, wskazuje na szeroki kontekst krytyki wobec myśli chrześcijańskiej, jaki miała miejsce od początku XX wieku, następnie opisuje problem syntezy treści objawienia z porządkiem myśli filozoficznej, kwestię

nadmiernej spekulacji obecnej we współczesnym tomizmie, dyskusję nad pluralizmem filozoficznym w myśli chrześcijańskiej oraz szczególną relację między porządkiem wiary i rozumu. Powyższe kwestie w podsumowaniu prowadzą Autora do konkluzji, że spór Tischnera z tomizmem miał dwa oblicza: „Jedno dotyczy przeszłości, czyli niszczącego wpływu teologii spekulatywnej na myśl chrześcijańską, drugie natomiast przyszłości, czyli potrzeby otwarcia się myśli chrześcijańskiej na współczesne odkrycia filozoficzne”¹. Drugi rozdział tej części to chronologiczna analiza kwestii dotyczących metodologicznego podłoża sporu o aktualność tomizmu. Jawor kolejno przywołuje za Tischnerem kategorie interpretacji, metody naukowej, metody opartej na metafizyce kontra metod fenomenologii i egzystencjalizmu, problematyzuje kwestie subiektywności oraz obiektywności dociekań filozoficznych, wskazuje na zasadniczą odmienność rozumienia dziejowości u polemistów. W podsumowaniu konkluduje, że spór ten dotyczy przede wszystkim wizji „z jednej strony filozofii metodologicznie uporządkowanej, oddzielającej filozofię od innych obszarów poznania, a z drugiej mieszającej filozofię ze sztuką, światopoglądem, religią”². Rozdział trzeci poświęcony został problematyce sporu o sposób uprawiania filozofii, gdzie kolejno prezentowane są przeciwstawne tezy adwersarzy. Mowa tu o wizji filozofii jako dziedziny praktycznej bądź teoretycznej; pierwszeństwie myślenia związanego z formami uzasadnienia opartego na *logosie* bądź *ethosie*; kwestiach otwartej bądź

¹ M. Jawor, *W stronę egzystencjalnego oblicza filozofii. Spór Józefa Tischnera z tomizmem*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2019, s. 105.

² Tamże, s. 133.

hermetycznej relacji filozofii ze współczesną kulturą – by na tej podstawie wyodrębnić dwa zasadniczo odmienne sposoby i drogi myślenia filozoficznego. Z jednej strony pojawia się wizja filozofii niesystemowej, dość płynnej terminologicznie i ze wszech miar inkluzyjnej problemowo (koncepcja Tischnera), z drugiej filozofii akademijnej, precyzyjnej, rozumianej ekskluzywnie w stosowanym języku oraz analizowanej problematyce (filozofia tomistyczna)³.

Trzecia część książki zatytułowana *Spór o metafizykę człowieka*, obejmuje analizę ostatniej fazy sporu i podobnie jak poprzednie części podzielona jest na trzy rozdziały. W pierwszym Autor prezentuje dyskusję na temat definicji człowieka na gruncie przeciwstawnych założeń antropologicznych. Z jednej strony mowa jest o myśleniu systemowym, z drugiej o analizach świadomościowych. Założenia te, prowadzą do różnych form rozumienia i definiowania kategorii świadomości dla obu stron sporu. W rozdziale drugim, odnaleźć można szczegółową prezentację dyskusji na gruncie założeń aksjologicznych, gdzie podejmowane są kwestie: sposobu istnienia wartości, relacji między dobrem a istnieniem, procedur doświadczenia wartości oraz tischnerowska koncepcja Ja aksjologicznego. W podsumowaniu Jawor stara się wskazać na płaszczyzny nie tylko dzielące dwie spierające się strony, ale również odsłania momenty, w których to rozumienie, szczególnie źródeł doświadczenia aksjologicznego między podejściem fenomenologicznym a tomistycznym, wydaje się bardzo bliskie⁴. Rozdział ostatni, zatytułowany *Człowiek – byt substancjalny czy istota dialogiczna*,

to oryginalna analiza twórczości Józefa Tischnera wykraczająca poza chronologicznie i historycznie rozumiany spór z tomizmem. Autor, omawiając kolejno koncepcję dramatu, dialogu, wolności oraz Boga, wskazuje na dalszy etap pośredniej już polemiki między Tischnerem a tradycją polskiego myślenia tomistycznego.

Publikacja jest ciekawą, a zarazem możliwie zobiektywizowaną prezentacją sporu o egzystencjalne oblicze filozofii, jaki miał miejsce między ks. Józefem Tischnerem a przedstawicielami polskiego tomizmu. Istotny wydaje się w tym miejscu fakt, że Autor starał się nie odsłaniać własnej sympatii dla którejś ze stron. Prezentując polemiczne argumenty, poszukuje i odkrywa nie tylko różnice, ale również podobieństwa stanowisk, dzięki czemu całość opracowania przyjmuje formę możliwe otwartego i bezstronnego opisu. Niemal każdy rozdział kończy się podsumowaniem, w którym obok zasadniczych odmienności wskazane są perspektywy i rozstrzygnięcia bliskie, a niekiedy wręcz korespondujące. Jednym, z takich dość zdumiewających i nieoczywistych przykładów, jest problematyka opisana w rozdziale II trzeciej części, dotycząca rozumienia transcendentaliów oraz wartości. Obok zasadniczych przeciwieństw teorii metafizycznej, z jednej strony opartej na koncepcji bytu (tomistycznej), a z drugiej na koncepcji dobra (tischnerowskiej), Autor wskazuje liczne pola wspólnych intuicji w zakresie interpretacji istnienia i rozumienia wartości. Odsłania podobieństwa na gruncie obiektywistyczno-absolutystycznego rozumienia wartości, w definiowaniu relacji między podmiotem, przedmiotem a wartością, oraz niezmiennie w obu koncepcjach antropologicznych, uwidacznia się

³ Tamże, s.156–162.

⁴ Tamże, s. 214–217.

dominująca rola trzech podstawowych wartości: dobra, prawdy i piękna⁵.

Jednocześnie taka forma podsumowania, która dalece wykracza poza historycznie definiowany spór, odsłania tym samym braki w omawianej tematyce, szczególnie w zakresie Ja aksjologicznego, a konkretnie w autorskiej koncepcji Ja agatologicznego. Luka jest tym bardziej widoczna, gdyż Jawor wskazuje na znaczenie kategorii dobra w systemie aksjologicznym fenomenologa, jednak nie przeprowadza choćby pobieżnej rekonstrukcji tego pojęcia. Podobnych momentów, szczególnie w podsumowaniach poszczególnych rozdziałów w tekście jest więcej, gdzie należałoby wymienić i poddać analizie tylko fundamentalnie istotne koncepcje tj. teoria nadziei, filozofia Innego czy wspomniana już koncepcja agatologii. Elementy te nie tylko wyrastają z opozycji i sporu z tomizmem, ale w wielu miejscach również są wobec niego zasadną i wciąż aktualną alternatywą⁶. Autor rzecz jasna zdaje sobie sprawę z własnej niewyczerpującej analizy⁷, jednak to nie zmienia faktu, że są to braki w podstawowych elementach koncepcji Tischnera, które również odsłaniają dalszy ciąg pośredniej już dyskusji z myślą tomistyczną.

Należy również podkreślić, że tekst umiejętnie pozostawia czytelnikowi miejsce do samodzielnego ustosunkowania się do omawianych tez i argumentów, jak również umożliwiałoby dokonanie własnego wybo-

ru którejś ze stron sporu. Osobiście uważam, że jest to zabieg bardzo ważny i aktualnie potrzebny, zważywszy na toczący się spór o miejsce Kościoła katolickiego i szerzej myśli chrześcijańskiej w strukturze polskiego społeczeństwa. Bezspornie rola filozofii i metody krytycznej analizy jest w tej materii nie do przecenienia. Całość polemiki została tu przez Autora ograniczona wyłącznie do analizy filozoficznej, uzasadnienia oraz wyjaśnienia przyczyn tego wyboru⁸. Wydaje się jednak, że lokowanie całego sporu wyłącznie na gruncie zagadnień filozoficznych, nie tylko nie oddaje głębi prezentowanej polemiki, ale również redukuje znaczenie, jakie odegrała ona w przestrzeni tzw. myślenia religijnego (chrześcijańskiego) w tamtym czasie, oraz mogłaby odegrać dziś. Tischner myślenie religijne sytuuje pomiędzy filozofią (np. skrajnym racjonalizmem), a teologią (np. skrajnym fideizmem)⁹. Tym samym, spór Józefa Tischnera z polskim tomizmem, toczył się zarówno w obrębie porządku filozoficznego, jak również w przestrzeni rozumienia oraz konstytuowania się myśli religijnej. Ograniczenie tylko do jednej płaszczyzny interpretacyjnej, wydaje się być opracowaniem niepełnym. Z uwagi na to, do odrębnego studium w formie monograficznej w dalszym ciągu pozostają kwestie znaczenia oraz wpływu tegoż sporu na myśl religijną, chrześcijańską, a w konsekwencji również możliwego oddziaływania na gruncie pedagogiczno-religijnym.

⁵ Tamże, s. 214–217.

⁶ Zob. S. Dąbrowski, *Pedagogika religii Józefa Tischnera. W poszukiwaniu nowego modelu edukacji religijnej*. Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, Słupsk 2016, s. 99–115.

⁷ Marek Jawor, *W stronę egzystencjalnego oblicza filozofii. Spór Józefa Tischnera z tomizmem*, dz. cyt., s. 244.

⁸ Tamże, s. 219.

⁹ Zob. J. Tischner, *Myślenie według wartości*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2002, s. 336–357.

SZYMON DĄBROWSKI:

Doktor nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika, badacz, wykładowca, nauczyciel, tutor. W pracy naukowej analizuje różnorodne tendencje jakościowo rozumianej edukacji, ze szczególnym uwzględnieniem edukacji religijnej i filozoficznej. Autor monografii i artykułów naukowych w zakresie pedagogiki religii, filozofii edukacji oraz alternatywnych modeli dydaktycznych. Adiunkt w Instytucie Pedagogiki Akademii

Pomorskiej w Słupsku; nauczyciel i tutor w V Liceum Ogólnokształcącym w Gdańsku; Autor projektu „Tutoring edukacyjny”; Wiceprezes Pomorskiego Towarzystwa Filozoficzno-Teologicznego; redaktor tematyczny czasopisma naukowego „Karto-Teka Gdańska”.

Publikacje: <http://szymondabrowski.com/publikacje/>

Adres e-mail: szymon.dabrowski@apsl.edu.pl